

БРАНКО КОВАЧЕВИЋ, Титоград

ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКИ УСЛОВИ ЗА ФОРМИРАЊЕ РАЗЛИЧИТИХ ПОГЛЕДА НА СВИЈЕТ

Постојање економских, социјалних и политичких разлика у неком друштву изазива различита схватања и погледе на свијет из којих произилазе сукоби у оквиру идеологије, као што изазива и сукобе у домену економије и политике. Зато је питање формирања и одржавања одређеног погледа на свијет увијек повезивано са питањем конзервације одређеног друштва, као што је и питање формирања и развијања другог, њему супротног погледа на свијет повезивано са питањем његовог рушења. То јасно показује историја сваке класне друштвено-економске формације, нарочито у прелазним фазама у којима се посебно заострава, уз економску и политичку, и идејна борба, јер класа која врши преврат у економици и политици не може побједити ако га не изврши и у идеологији.

Ако се одржавање, развијање или револуционисање било ког друштва врши у крајњој линији цјеловито и свестрано, онда формирање или рушење одређеног погледа на свијет добија свестран-психолошко-педагошки, научни, теоријско-практични, политички, па чак и економски значај и карактер.

Свестрана повезаност погледа на свијет са цјелокупним друштвеним животом и природом у којој људи живе намеће и потребу за њиховим свестраним и исцрпним истраживањем, чија актуелност расте са степеном револуционисања неког друштва и добија посебан значај у социјализму у коме се врши преображај из класног у бескласно друштво. Јер, радничка класа, борећи се за стварање хармоничнијих друштвених односа, мора познавати изворе и природу дисхармоничних токова, који се појављују у друштву и рефлектују у његовој идеологији, како би онемо-

гућавала њихов штетан утицај и ефикасније се борила за лакши и бржи друштвени прогрес и остварење својих циљева. Стога су, бранећи идеологију радничке класе и идејну чистоту њених партија у борби са Хегеловим идеалистичким схватањем и његовим сљедбеницима, метафизичарима свих врста, буржоаским либералима, анархистима и социјалутопистима, класици марксизма и поставили научне темеље пролетерском погледу на свијет и открили битне факторе који утичу да се у класном, нехомогеном друштву појављују, мијењају и нестају одређени и различити погледи на свијет. Отуда њихови ставови по овом питању обавезују свако марксистичко филозофско-социолошко теоријско разматрање и научно истраживање питања услова који детерминишу настајање и нестајање одређеног погледа на свијет.

Поглед на свијет, узет сам за себе и одвојен од друштва и природе, постоји само у нашој апстракцији, док је његово стварно постојање уско повезано са дјелатношћу* појединаца, а преко њих и са дјелатношћу одређених слојева, класа, нација, односно друштвених група којима ти појединци припадају, улазећи у њихов састав као један од саодређујућих фактора. Веза између људске дјелатности и погледа на свијет намеће потребу да се, ради објашњења услова формирања погледа на свијет, претходно испитају околности у којима се одвија људска дјелатност и у којима се појављује и изражава њена суштина.

Постојање живих људских индивидуа и спољне природе су два битна фактора која је Маркс посматрао као прву претпоставку не само људске дјелатности, него и читаве људске историје. Али, пошто ове индивидуе нијесу саме себи довољне, оне, ради продукције и репродукције свога живота, осјећају потребу за спољном природом и другим људима. Стога улазе са њима у односе који се испољавају као однос индивидуе према природи, другим људима, а тиме и према себи самој. Тако је однос сваке индивидуе истовремено природан, друштвен и индивидуалан. Он се непрестано репродукује и мијења са промјеном било којег од ова три узајамно повезана фактора и детерминише начин живота сваког појединца.

Одношење појединаца је свјесно и изражава се кроз одређену дјелатност, а због повезане дјелатности и свијести људска дјелатност се и разликује од животињске. Она помоћу одређених средстава врши свјесну негацију постојећег, ствара ново и постиже своју реализацију у остварењу антиципираног циља. При томе, као ход према будућности, она се ослања и на искуство прошлости и садашњости.

Људска дјелатност настаје, са једне стране, из човјекових унутрашњих нагона, страсти, жеља и потреба, или једном ри-

* Под дјелатношћу подразумијевамо сваку свјесну људску активност, односно свјесно људско понашање детерминисано одређеним спољним и унутрашњим чиниоцима.

јечју — интереса, а са друге — из претпостављене објективне и субјективне могућности да се они задовоље, односно сама дјелатност реализује, њен циљ постигне. Као сложено биће човјек има многостране и разноврсне потребе и интересе, који кроз историјски развитак постају још бројнији и сложенији. Немогућност њиховог потпуног и трајног задовољења претвара свјесну човјекову дјелатност у његову перманентну потребу, трајну карактеристику људског рода, основу цијеле његове историје, а тиме и свијета, природе, све док буду људи постојали. Зато се анализом људске дјелатности откривају људски односи, суштина човјека и друштва, историје и природе у смислу шта они јесу, шта значе једно за друго, за човјека. Представљајући израз свјеснопрактичног односа човјека према стварности дјелатност истовремено полази од одређеног формираног погледа на свијет, као што и омогућава његово формирање и постојање.

Сваки од наших органа и свако од наших чула представља одређену тенденцију у акцији. Из њих проистиче неодређена множина међусобно помијешаних унутрашњих доживљаја, перцепција, задовољстава или патњи. Сви остављају неки траг у нашој свијести и у заједници формирају наше искуство, живот, биће — како у ономе што оно јесте, тако и у ономе што жели да постане. Ове различите тенденције, било код појединаца или друштва, непрестано се међусобно укрштају, координирају и хијерархизују настојећи да остваре неку врсту динамичке равнотеже, равнотеже која се непрестано нарушава и успоставља.

Пошто одржавање живота представља услов за одржавање свих осталих човјекових тенденција, зато се и тенденција за његовим одржањем сматра за основну, главну људску тенденцију, а материјална производња — стварање средстава за одржање живота као и самог живота — за основне и најважније од свих људских дјелатности. Стога се око њих групишу, подређују им се и њима детерминишу све остале дјелатности. Из истих разлога и свијет је, која је најнепосредније везана за материјалну производњу и начин задовољавања људских животних потреба, најзначајнија за опстанак и развој друштва.

Природа се, како спољна тако и унутрашња, у материјалној производњи испољава и као објекат и као производ људске дјелатности, односно рада. То је она и кад рад посматрамо у физичком и духовном смислу, јер се физичка и духовна компонента рада у материјалној производњи повезује и преплиће, без обзира што се међусобно разликују. Зато можемо анализом природу открити у сваком облику свијести — умјетности, моралу, религији, науци и филозофији. Свака позната нам природна појава као стварни или потенцијални објекат или производ наше дјелатности дјелује на све облике наше свијести и појављује се као предмет и производ свих. Са њима су повезани и јављају се научни, филозофски, естетски, морални, религиозни циљеви и идеали, стваралаштво и остварења. То зна-

чи да, свестрано се односећи према природи, људи је присвајају и физички и духовно, без обзира што ове форме присвајања представљају различите дјелатности. Зато је само апстрактно могу присвајати као изоловане личности, док је стварно присвајају као природна и друштвена бића.

Отуда истовремено и не постоје циљеви изоловане личности. Од најранијег дјетињства и најелементарнијег васпитања и образовања из младих дана, кад се код појединца формирају судови о квалитету и вриједности људи и ствари који их окружују, они не настају само на основу њиховог искуства, већ и из искуства и под сугестијом њима блиских и сличних људи. Јединство спољне природе, као и сличност људске физичке и психичке организације, намеће људима сличне задатке — да траже или избјегавају одређене предмете и акта. Релативна идентичност објеката на једној и људи на другој страни омогућава да се из њихових одређених односа увијек рађају и одређени ефекти. Стога индивидуе, иако нијесу никад имале додир са неким предметима, користећи се искуством других, знају да су они пријатног или непријатног мириса и укуса, или су без њих, да су тешки или лаки, рапави или глатки, топли или хладни итд. Исто тако и искуство о одређеним дјелатностима могу да стекну на посредан начин, преко других људи — при чему долазе у додир и са већ оформљеном економском, моралном, правном, политичком итд. оцјеном вриједности тих дјелатности. Зато појединац који затијече већ формиране односе људи према природи и међусобно, у које нужно ступа, затијече и одређено искуство о тим односима, израђено у виду одређених социјалних сазнања, схватања и расположења. Они му се намећу као реалност са којом мора рачунати, иако својом дјелатношћу и сам утиче на њено мијењање. Управо, уколико потреба за мијењањем те реалности расте, расте и потреба да се она боље сазна.

Будући да је у класном друштву непосредан и посредан однос појединца према стварности различит, различито је и њихово схватање о њој. Те разлике непрестано ствара и разрјешава историја, али не она „која се служи човеком као средством да би остварила своје сврхе као да је она нека апаратна особа — већ она“ која представља „делатност човека који иде за својим сврхама“.¹ А дјелатности људи су различите усљед различитих индивидуалних склоности и способности и природних и друштвених околности у којима они дјелују. На основу тих разлика се формирала и подјела рада, односно подјела најглавније и најбитније човјекове дјелатности. Зато она, било да је природна или друштвена, истовремено представља и подјелу услова за рад. Ако су услови за било који рад радна снага (људи са одређеним производним умјешностима и способностима), оруђа за рад и предмети рада, онда су они различити за сваку посебну врсту

¹ Маркс—Енгелс, Света породица, Дела, V, изд. Просвета, Бгд, 1968, стр. 82.

рада. Ове разлике немају споредан друштвени значај. Оне условавају различите дјелатности, а преко њих и заједно са њима и различите интересе, погледе и схватања, односно оно што су Маркс и Енгелс имали у виду кад су писали да „производња идеја, представа и свести се пре свега тка са материјалном делатношћу и материјалним општењем људи... Исто важи и за духовну производњу, каква се јавља код једног народа у његовом политичком језику, његовим законима, моралу, религији, метафизици итд. Људи су произвођачи својих представа, својих идеја, али стварни, делатни људи, такви какви су условљени извесним одређеним развитком својих производних снага и њима одговарајућим општењем све до њихових најобухватнијих формација... Морал, религија, метафизика и остала идеологија, и њима одговарајуће форме свести, губе тиме сваки даљи привид самосвојности. Немају они историје, немају развитка, већ људи који развијају своју материјалну производњу и своје материјално општење мењају са овом својом стварношћу такође и своје мишљење и производе свога мишљења“.²

Анализом подјеле рада да се, прије свега, констатовати да се она може класификовати у општу, посебну и појединачну. Општа обухвата поједине гране, врсте дјелатности, посебна поједине производне установе-предузећа у оквиру тих грана, а појединачна подјелу рада у оквиру сваке производне установе-предузећа. Прве двије се још појављују и као произвођачи робе, док се у посљедњој подијељени дјелимични радови појединих радника тек у својој укупности на тржишту појављују као роба. Свака од ових грана и установа служи се посебним оруђима, користи посебне предмете рада и посебну радну снагу.

Пошто се радна снага не налази готова, него се преко образовања мора претходно припремити за вршење одређених производних функција, онда је и образовање једнострано и ограничено, јер подјела рада не захтијева свестрано него дјелимично образованог произвођача, специјализованог за одређену дјелатност. Али, једнострано — образовани, специјализовани дјелимични произвођач није такав као конзумент, већ мање — више стварно или илузорно универзалан и свестран. Због тога је принуђен да производе своје дјелимичне функције размјењује за производе осталих произвођача.

Међутим, да би у условима подјеле рада произвођач постао универзалнији као конзумент није довољно само да више произведе, јер његово учешће у расподјели производа које је у заједници са другима створио не зависи само од тога. Оно је одређено вриједношћу појединих услова производње који се улажу у њу, а који се у класном друштву појављују у облику приватне својине. Зато њихови власници, власници радне снаге, пред-

² Маркс—Енгелс, Немачка идеологија, I, Култура, Београд, 1968, стр. 22—23.

мета и оруђа за рад, не учествују подједнако у производњи, расподјели, размјени и потрошњи. Са овим њиховим разликама дате су и разлике у њиховим условима и начину живота, образовању и интересима. Оне се испољавају и као разлике између појединих грана, па и у оквиру њих — гдје истовремено постоје разлике, рецимо, између капиталиста и радника, али и међу самим капиталистима и радницима.

Ове посљедње, без обзира на изграђену правну једнакост у капитализму, објективно се испољавају у виду хијерархије коју сачињавају крупни, средњи и ситни капиталисти, на једној и висококвалификовани, квалификовани и неквалификовани радници, на другој страни. Супротности које се међу њима јављају обухватају све домене људског живота и активности. Виши слојеви се надређују нижима и изазивају њихов мање или више скривен или отворен, пасиван или активан отпор. На основу тога су класици и тврдили да „у самом часу кад почиње цивилизација производња почиње да се изграђује на супротности позива, стаљежа, класа, најзад на супротности између нагомиланог и непосредног рада. Без супротности нема напретка. То је закон по коме се до данас развијала цивилизација“³. У ове супротности се могу укључити и супротности између различитих погледа на свијет, јер их оне условљавају и израз су различитих интереса, који се у виду свјесних захтјева и тежњи постављају у датом свијету, који, због ових разлика, на различит начин постоји за дате индивидуе.

Поред посебних интереса који произилазе из подјеле рада и услова живота који доводе до сукоба са осталим, од њих различитим интересима, из њих произилази и њихово јединство које се сублимира у извјестан општи, заједнички интерес свих. Али, упркос томе, општи интерес се само дјелимично и условно поклапа са посебним и појединачним, због чега се рађа супротност и међу — њима. Из те супротности „општи интерес узима на се у виду државе извјестан самосталан облик, одвојен од стварних појединачних и заједничких интереса, и тиме се јавља као илузорна друштвеност, али увек на реалној основи, која постоји у сваком појединачном и племенском конгломерату веза... и нарочито... на основу поделом рада већ условљених класа, које се у свакој таквој издвојеној људској скупини издвајају и од њих једна господари свима осталим.“⁴

Појава државе претпоставља развијену друштвену подјелу рада која то стварно постаје „тек од оног момента кад се појави подела материјалног и духовног рада.“⁵ Држава на њој почива, од ње зависи, помаже њен даљи развитак постајући и сама посебна врста дјелатности — политичка дјелатност којом увијек ру-

³ Маркс—Енгелс, Дела т. VII, Просвета, Београд, 1974, стр. 74—75.

⁴ Маркс—Енгелс, Немачка идеологија, I, Култура, Београд, 1968, стр. 31.

⁵ Ibidem, стр. 29.

ководи економски владајућа класа. Економска моћ пружа могућност владајућој класи не само да одржава политичку власт и намеће своју вољу осталим класама, него да им намеће и своју мисао, представљајући истовремено и своју вољу и мисао као општедруштвену, а понекад и као еманацију свјетске, божанске воље и мисли. Стога се њено схватање и поглед на свијет приказују и као врховна и вјечита нужност и истина, иако нијесу ни једно ни друго. Она настоји да их распростре на цијелом подручју на коме врши политичку власт. Зато тамо гдје је чврсто консолидовало политичку власт и своје схватање грађанско друштво се према спољашњости конституисало као нација, а према унутрашњости као држава, дакле, постаје одвојено, различито од осталих сличних му сусједних друштава. Разумије се да су ово консеквенце и да разлике међу нацијама не почивају само на различитим облицима политике власти и идеологије, него, прије свега, на различитом степену развитка производних снага, подјеле рада и производних односа. Отуда се рађају и супротности између појединих нација које нијесу само економске и политичке, него и идејне. То потврђује чињеница да су поробљивачи увијек настојали да потчињенима наметну свој језик, морална, религиозна, естетска, филозофска итд. схватања. Али, и поједини национални интереси, ма колико се разликовали од интереса осталих нација, због њиховог узајамног односа, насталог из њихове сличности и повезаности, стварају извјестан општечовјечански интерес. Уколико у тим условима нека нација више тежи да свој појединачни интерес представи и наметне као општечовјечански, утолико долази више у сукоб са њим, односно са интересима осталих нација, тако да увијек, поред извјесног јединства националних и општечовјечанског интереса, постоје и њихове супротности.

Из свега претходног можемо закључити да сваки појединац има одређене услове егзистенције, начин живота, образовање и интересе који из тога проистичу, тако да сви ови елементи одређују његову свијест, па коначно и поглед на свијет. Пошто ти услови, поред особености и међусобних разлика, имају и низ општих, заједничких обиљежја са условима у којима живе други људи, и њихови интереси и схватања се увијек у мањој или већој мјери подударају са интересима и схватањима других. На основу тога су се, поред осталог, формирале и друштвене групе које врше одређене друштвене дјелатности, а у оквиру њих и над њима — друштвени слојеви, сталежи, класе, нације, човјечанство, од којих свака група има своје посебно схватање, дјелимично различито од схватања осталих. Чим су се појединачни интереси (воља) и схватања (осјети, опажаји, представе, појмови и мишљење) који произилазе из датих услова и односа конституисали као групни, онда се „лично понашање индивидуе мора опредмећивати, отуђити, и истовремено постоји као од ње независна, без ње општењем створена сила, преобраћа се у друштвене односе, у низ сила, које је одређују, потчињавају и стога у предста-

ви као „свете“ силе изгледају.⁶ Тако се и мишљење и воља одређене групе, који одговарају просјечној вољи и мишљењу њених чланова, претварају у општу, иако њихову, од сваког појединца одвојену, наметнуту му мисао и вољу, кад год се, објективно или субјективно, одмакне од тог просјека.

Чињеница да гдје год постоји друштвена подјела рада постоји и приватна својина, класе, право и држава говори о томе да су односи између индивидуа правно регулисани на основу свијести и воље економски владајуће друштвене класе. Додуше, њена свијест и воља нијесу производ необуздане уобразиље и самовоље, већ су, такође, условљени датим околностима. Да би нека класа задржала над осталима економску и политичку супрематију, мора своју свијест, изграђену у облику науке, умјетности, религије, морала и филозофије непрестано представљати као општу, вјечиту, свету и истинску. Но, и поред тога, у самој себи владајућа класа није хомогена и јединствена, било да се ради о њој на националном или међународном плану. Она је и вертикално и хоризонтално слојевита (крупни, средњи и ситни капиталисти, финансијери, индустријалци, земљопосједници итд.). Због тога и њена свијест, и поред општости, укључује у себе низ разноврсности, на основу којих се у свакој званичној идеологији укршта и мијеша низ различитих теорија, праваца и погледа.

И док владајућа класа како — тако подноси разноврсности које долазе од њених различитих сфера као своје заједничко, опште искуство, она је непријатељскија према мишљењу супротне јој, потчињене и експлоатисане класе. Намећући се са мањим или већим успјехом и интензитетом свима као општа, иманентна јој је тенденција метафизичке догматизације, што је води ка одвајању од стварног, конкретног живота појединаца, долази у сукоб с њиховим схватањима. Нужност овог сукоба настаје због постојећих различитих индивидуалних услова живота, дјелатности, односа и схватања који из њих проистичу и мијењају се упоредо са мијењањем производних снага. Илуструјући то у домену интереса, воље и права владајуће класе Маркс и Енгелс су писали: „Ако се сопствена воља једне индивидуе осећа сутра притиснута законом који је јуче помогла да се донесе, то зависи од тога што су настале нове околности, или што су се њени интереси тако много променили да јуче донети закон не одговара више овим промењеним интересима. Делују ли ове промењене околности на интересе целе владајуће класе, онда ће ова класа променити закон, делују ли оне само на појединце, онда унутрашњи отпор ових остаје, наравно, незапажен од већине.“⁷

Бјежећи од непосредног физичког рада владајућа класа, уз политичку дјелатност, преузима на себе и духовни рад, па га и на тај начин држи под контролом, како би преко њега и политике

⁶ Ibidem, стр. 277.

⁷ Маркс—Енгелс: Немачка идеологија, II, Култура, Београд, 1968, стр. 33.

могла са свог становишта организовати и контролисати главни услов своје егзистенције — физички рад експлоатисаних. Јер „до- садашњи производни односи индивидуа се морају заједно изра- зити као политички и правни односи . . . Унутар поделе рада мо- рају се ови односи осамосталити према индивидуама. Сви односи се у језику морају изразити као појмови. Што ове општости и пој- мови важе као тајанствене силе, јесте нужна последица осамо- стаљивања реалних односа, чији су израз. Осим овога важења у обичној свести, добијају ове општости и једно посебно важење и изградњу код политичара и јуриста, који су поделом рада ус- мерени култу ових појмова, и у њима, а не у продукционим од- носима, виде истинску основу свих реалних односа“⁸. Они, а нарочито теоретичари и идеолози владајуће класе, полазећи од датог мишљења а не од датих односа, одвајајући га од њих и прихвата- јући мишљење за суштину живота и дјелатности, могу мишљење, независно од односа, даље до извјесне мјере развијати и стога доћи у сукобу са осталим дијелом класе чији су идеолози.

До раскорака и сукоба између мишљења и односа долази и онда ако мишљење стагнира, а односи се мијењају. На тој ос- нови се ствара и идеализам — поглед који тражи рјешење датих противурјечности у идејама, а не у конкретним околностима од којих се идеје, ако треба да су дјелотворне, не могу одвајати. Зато „сви идеалисти, филозофски као и религиозни, стари као и мо- дерни, верују у надахнућа, откровења, спаситеље, чудотворце и зависи само од ступња њиховог образовања да ли је ово верова- ње узело на се груби, религиозан облик или културан, филозоф- ски, као што зависи само од ступња њихове енергије, њиховог карактера и њиховог друштвеног положаја итд. да ли се актив- но или пасивно односе према вери у чуда, тј. јесу ли пастири чудотворци или овце, да ли затим они у томе иду за теоријским или практичним циљевима.“⁹ На истој основи се формирају дог- матизам и ревизионизам у чијем противставу настају позитиви- зам, прагматизам, волунтаризам, индивидуализам итд.

Из наведених разлога долази до сукоба и између свијести вла- дајуће и потчињене класе. „Што више нормална форма општења (производних односа — Б. К.) и тиме услови владајуће класе раз- вијају свој противстав према производним снагама које су одмак- ле напред, тим је већи расцеп у самој владајућој класи, као и расцеп између ње и потчињене класе, и тиме, природно, неисти- нитијом постаје свест која је првобитно потекла из те форме оп- штења, тј. она престаје да буде свест која јој одговара, и тим више раније створене представе о овим односима општења, пред- ставе у којима су стварни лични интереси итд. формулисани као свеопшти, падају у ред фраза које идеализују, у ред свесне илу- зије, у ред смишљеног лицемерја.“¹⁰ Због тога и супротно томе

⁸ Ibidem, str. 72.

⁹ Ibidem, str. 296.

¹⁰ Ibidem, I, str. 336—337.

реалну свијест развија потлачена класа претварајући је у нову, општу свијест и тај задатак мора извршити ако је у стању да однесе револуционарну побједу над старом, владајућом класом. Тако се попут континуитета у развоју индивида и друштва одржава и континуитет у развоју њихове свијести, коме је у класном друштву колико природан толико и стран и метафизички догматизам и прагматички релативизам.

Пролетерска револуција укидањем приватне својине над средствима за производњу не укида непосредно са тим и подјелу рада, робну производњу и тржиште, а тиме ни државу и право. Почињући и развијајући се извјесно вријеме на националном тлу, она не укида ни нације, па ни националне разлике између дате социјалистичке и осталих социјалистичких и несоцијалистичких нација. Задржавајући и даље поменуте разлике задржава и могућност стварања различитих, а тиме и супротних интереса и погледа на свијет. Они се, као и иначе, прво појављују као индивидуални, да би касније прерасли у слојне, професионалне, националне, па и интернационалне погледе и интересе. Многи од њих се у одређеном моменту могу појавити као позитивни или негативни са становишта историјских или тренутних интереса радничке класе и њене револуције. Зато је општи интерес радничке класе и њене револуционарне борбе да развија научни поглед на свијет који ће јој помагати да сврсисходније остварује своје тренутне и историјске интересе, умањујући штетне посљедице и могућност непотребних сукоба између њих, као и између својих општих и посебних интереса неких од њених саставних дјелова.

Остварење историјског интереса радничке класе поклапа се са укидањем класног друштва у коме ће „рад“, „професија“, „занимање“ имати само лично, а не и друштвено значење. Зато је потребан висок степен развоја производних снага, јер „један од најбитнијих принципа комунизма по коме се он разликује од реакционарног социјализма, састоји се у емпиријском схватању заснованом на природи човјековој, да разлике мозга и интелектуалних способности не условљавају никакве разлике желуца и физичких потреба; да стога лажан став, заснован на нашим постојећим односима: „Свакоме према његовим способностима, уколико се односи на уживање у ужем смислу, мора се преобратити у став: Свакоме према потреби; да, другим речима, различитост у делатности, у радовима, није основа ни за какву неједнакост; нити привилегију у поседу и уживању“.¹¹

Да би се ово остварило, комунизам треба да, као „позитивно укидање приватног власништва“, укине подјелу рада, робну производњу и државу, а тиме и образовање подешено за вршење одређених дјелатности и створи могућност за формирање истовремено свестрано образовног и свестрано употребљивог човје-

¹¹ Ibidem, II, стр. 303—304.

ка. У друштву у коме награђивање неће бити одређено индивидуалном производњом и природним и друштвеним околностима у којима се она врши него потребама, неће ни појединац имати „искључиво само један круг делатности, друштво управља општом производњом и баш тиме ми омогућује да данас радим ово, а сутра оно, ујутру ловим, поподне да рибарим, увече да сто-чарим, после вечере да критикујем, по моме задовољству, а да зато не postanем ловац, рибар, пастир или критичар.“¹² У тим условима индивидуални интерес, дјелатност, и схватање ће се непосредно прожимати са друштвеним, и обрнуто, не пролазећи преко слојних, класних и националних. Зато Енгелс предвиђа и поставља као историјски циљ радничке класе укидање подјеле рада која се истовремено поклапа са ослобођењем човјека: „Друштво се . . . не може ослободити а да се не ослободи и сваки појединац. Дакле, стари се начин производње мора из основа измијенити, а нарочито мора нестати старе подјеле рада. На њено мјесто мора доћи таква организација производње у којој, с једне стране, ни један појединац не може свалити на другога свој удио у продуктивном раду, том природном услову човјекове егзистенције; у којој, с друге стране, продуктивни рад, умјесто да буде средство за поробљење, постаје средство за ослобођење људи, пружајући сваком појединцу прилику да све своје способности, како тјелесне тако и духовне, усавршава и примјењује у свим правцима, и у којој се он тако претвара у уживање мјесто да буде терет.“¹³

Зато морамо рачунати да ће се све док се то не постигне и у социјализму, гдје је уништена приватна својина над средствима за производњу на којој почива капиталистичка класа, задржати и даље различити интереси, погледи и схватања који се ослањају на подјелу рада по квалификацијама, појединим гранама и установама — предузећима као различитим условима индивидуалне егзистенције. Из истих разлога, све док буде постојала, радничка класа ће бити приморана да те погледе, схватања и интересе испитује, валоризује и коригује са становишта својих општих, непосредних и историјских погледа, схватања и интереса.

¹² Ibidem, I, стр. 31.

¹³ Енгелс, Анти-Диринг, Напријед, Загреб, 1946, стр. 310.

Branko KOVAČEVIĆ

SOCIAL-HISTORICAL CONDITIONS FOR CREATING THE DIFFERENT
VIEW OF THE WORLD

S u m m a r y

Different views of the world don't become by chance but they are socially-historically caused. They are affected by the general development of the society, by the productive forces and the relation of production, by science, culture and the objective circumstances which affect the life and work of each individual.

The revolutionary working class must valorize the conditions of existence as well as the only existence of different views of the world from the point of their own lasting, historical and instantaneous class interest. Only in this way it can take historical rational attitude and relation toward them.